

Рябчик

Шолом-Алейхем

РЯБЧИК

(Єврейський собака)

I

Рябчик був білий, плямистий, середній на зріст собака, тихий і не кусака. Він не любив, як інші, напасти на кого-небудь ззаду, одірвати полу або куснути в литку. Він був радий, коли його ніхто не чіпав. Навпаки, йому докучав кожний, хто тільки мав бога в серці. Дати Рябчикові дрючком по спині, або заїхати каблуком у бік, чи загілити каменюкою в голову, чи вилити на нього помиї — це для кожного було розвагою, мало не обов'язком.

А Рябчик, дістаючи стусана, не робив так, як інші собаки, не сперечався, не гарчав, не вискалював зубів — ні! Рябчик після кожного удару пригинався мало не до землі, скиглячи: ай-ай! — і втівав, опустивши хвіст, ховався десь у куточку, глибоко замислювався і ловив мух.

2

Хто такий Рябчик? Звідки він узявся? Це важко дізнатися. Можливо, він zostався у дворі ще з часів старого пана. Може, заблудився, загубив свого хазяїна, пристав до нового і залишився тут назавжди.

Часом буває ідеш вулицею, а за тобою невідступно біжить якийсь приبلудний песик. "Що то за причепа!" — думаєш собі і замахуєшся на нього: "Геть, під три чорти!" Песик зупиняється, зіщулюється, як людина, коли її хочуть ударити, і біжить за тобою далі. Нахиляєшся додолу і робиш рукою рух, піби кидаєш в нього камінця. Не помагає! Тоді зупиняєшся і починаєш дивитися на песика. Песик теж зупиняється і дивиться на тебе. Ви дивитесь один одному в вічі без слів, аж поки плюнеш і підеш далі, а песик за тобою. Нарешті в тебе уривається терпець, хапаєш ломаку і з люттю кидаєшся до нього. Але ж песик знає, що робити: він лягає на землю догори лапками, тремтить і дивиться тобі прямо в очі, начебто кажучи: "На! Хочеш мене бити? Бий!.."

Ось такої вдачі був і наш Рябчик.

3

Рябчик — не ласун. Хоч би що лежало в хаті, він ні до чого не доторкнеться. Рябчик знав: все, що під столом, належить йому, а до решти йому нема діла.

Змолоду, правда, був у нього, кажуть, невеличкий гріх. Одного разу він спробував, ненавмисне видно, поцупити з тапчана гусячу ніжку. Куховарка Брайна, жінка з чорними вусами, помітила це і зчинила галас: "Айзик! Ай-зик!" Айзик прибіг саме в ту хвилину, коли Рябчик намагався втекти з гусячою лапкою в зубах. Айзик притиснув його дверима так, що одна половина Рябчика опинилася по один бік дверей, а друга половина — по другий бік. І тоді з ним порухувалися як слід: з одного боку його бив Айзик дрючком по голові, а з другого — Брайна полінякою, не перестаючи при цьому

кричати: "Айзик! Айзик!"

Відтоді Рябчик запам'ятав Айзика на все життя. Як підійдеш, бувало, до нього і гукнеш йому в вічі: "Айзик!" — він, не тямлячись, утікає світ за очі.

4

Більш, ніж будь-хто інший, допікала Рябчикові Параска, та сама Параска, яка прала нам білизну, мастила хату і доїла корову.

Що вона мала проти Рябчика — важко сказати. Він чомусь завжди дратував її. Побачивши його, вона одразу сповнювалась люті: "А здох би ти, клятий!" А, як на те, Рябчик любив плутатися у Параски під ногами.

Під час роботи Параска зганяла на ньому свою злість. Полощучи білизну, вона обливала його відром холодної води. Рябчик страшенно не любив такого душу і потім довго обтрушувався. Мажучи хату, вона заляпувала йому морду білою глиною, щоб він потім цілу годину вилизувався. Доячи корову, вона його частувала полінякою по ногах. Рябчик таким чином навіть навчився стрибати: коли летіло поліно, він, рятуючись, майстерно підскакував, як справжній чортяка. Одного разу все ж не пощастило врятуватись від Параски: вона шпурнула в нього поліном і влучила в передню лапу. Рябчик несамовито завищав: "Ай-ай-ай-ай!" На цей лемент позбігалися з усього двору. Побачивши людей, Рябчик почав скаржитись, показувати кожному перебиту лапу, ніби кажучи: "Ось дивіться, люди добрі, що вона мені зробила, ота Параска!" Рябчик гадав, що всі заступляться за нього і відірвуть Парасці голову за такий злочин.

Та де там! На подвір'ї знявся регіт. Вусата Брайна вибігла з кухні з ополоником у руці, тернула ніс голим ліктем знизу вгору: "Переламали небораці ногу? Нехай знає!.." Так само й дітлахи. Ці шибеники позбігалися і почали свистіти й тюкати на Рябчика. А тут ще підійшла Параска і довершила лихо, ошпарила його окропом... Рябчик зчинив ще більший гвалт і завищав: "Ой-ой-ой!.." При цьому він стрибав, крутився, сам кусав себе за хвіст і так скаржач, що серед юрби бешкетників знявся ще гучніший регіт. Побачивши, як Рябчик пострибує на трьох ногах, його ще оперішили кілька разів по спині дрючком. Рябчик кинувся навікача, скиглячи, перекидаючись і падаючи, а волоцюги переслідували його каменяками і дрючками, гукали, свистіли, тюкали і загнали його ген-ген за околицю міста, аж по той бік млина,

5

Рябчик біг, маючи намір уже ніколи, поки його віку, не повертатись до міста! І біг він у безвість, куди очі ведуть. Заскочивши в перше, яке трапилось на його шляху, село, зустрівся там із сільськими собаками. Сільські собаки обнюхали його з усіх боків.

— Добридень, собако! Звідкіля прибув і що це в тебе за цяця на спині? Щось неначе обсмалили тобі шкуру саме посередині.

— Ех! Краще не розпитуйте! — із сумним виглядом відповів Рябчик. — Багато розповідати і нічого слухати. Чи не можна у вас переночувати одну ніч?

— О! З превеликою радістю! Околиці досить великі, а піднебесся ще більше, — кажуть сільські собаки.

— Як тут з харчами у вас? — питає Рябчик. — Чим ви вгамовуєте свій голод, коли

шлунок вимагає поживи?

— Пусте! Дай боже надалі не гірше! — відповідають сільські собаки.— Помийниці є всюди, а до м'яса бог створив кістки. Байдуже, нехай їдять м'ясо хазяїни, тоді матимемо кістки. Аби, як то кажуть, кишки напхати.

— Ну, а хазяїни, які вони у вас? — допитується далі Рябчик і крутить хвостиком, як і завжди, коли йому хотілося щось розпитати, довідатись.

— Хазяїни як хазяїни,— кажуть сільські собаки і намагаються перевести розмову на щось інше.

— Ну, а Параска? — питає Рябчик.

— Яка Параска? — дивуються сільські собаки.

— Ота Параска,— каже Рябчик,— що пере білизну, маже хату і доїть корову. Ви не знаєте Параски?

Сільські собаки дивляться на Рябчика, як на божевільного: "Чого це він "параскає"? Вони знову обнюхують його з усіх боків і відбігають поодиноці, кожен до свого смітника,

6

"Ото щасливі собаки!" — думає Рябчик і простягається на божій землі, під божим небом, хоче задрімати, але йому чогось не спиться. По-перше, ошпарена шкура — вона свербить і болить страшенно! До того ж мухи дуже набридають, ніяк не відженеш їх. По-друге, бурчить у животі. Він би не відмовився що-небудь пожувати, та нема чого. Треба почекати до ранку. А по-третє, не дають спати думки про те, що він наслухався від сільських собак: немає в них Айзиків, які притискують дверима і б'ють потім полінякою; немає в них Парасок, які ошпарюють окропом; немає волоцюг, які шпурляються дрючками, свистять, переслідують і тюкають. "Які тут щасливі собаки! А я гадав, що тільки там рай земний. Хробак лежить у хроні і певен, що солодшого в світі не знайти..."

Рябчик засинає, і сниться йому помийниця, велика, повна,— з окрайцями хліба, з жилами, кишечками, гречаною кашею, перемішаною з пшоном та квасолею, і кістки — кісток цілий скарб! Маслаки, ребра, мізкові кістки і риб'ячі кістки, та ще головки від оселедців, зовсім не висмоктані. Рябчик не знає, до чого раніше взятися.

— Хліб-сіль! — кажуть сільські собаки і дивляться віддала, як він готується до трапези.

— Просимо до столу! — каже Рябчик для годиться.

— Їж на здоров'я,— відказують привітно сільські собаки.

Раптом чує Рябчик прямо над вухом: "Айзик!"

Рябчик прокидається. Це тільки сон...

Уранці подався Рябчик по дворах шукати помийницю, сухарика, кісточку. Але де там! Куди б не прийшов — скрізь зайнято.

— Чи не можна тут у вас перекусити? — питає Рябчик.

— Тут? Ні! Може, на сусідньому дворі...

Рябчик бігає з одного двору до іншого. Скрізь однакова пісня. Тоді він зміркував:

навіщо чекати на честь? Краще підійти і хапнути, що бог дасть. Але ж при першому "хапі" сільські собаки дали йому духопелу: спершу вони почали на нього люто зиркати, гарчати, вискалювати зуби, а потім кілька собак гуртом напали на нього, почали кусати, шматувати, погризли вщент хвоста і випровадили з ганьбою за околицю.

7

Підібгавши хвіст, Рябчик подався в інше село. Прибіг до іншого села — а там те саме: спочатку привітні слова, приємний гість, будь ласка, а потім, коли доходить до помийниці, починаються погляди скося, гарчання, вискалювання зубів, кусання й гризня — і геть звідси під три вітри!

Рябчикові набридло блукати з місця на місце, і він дійшов до висновку: люди злі, собаки теж не кращі, радше піти жити в лісі серед хижих звірів.

І Рябчик подався в ліс.

Проблукавши отак, єдиний собака в лісі, день, і два, і три, він відчув, що шлунок дедалі більше зсихається, а кишки зморщуються,— просто смергь настає від голоду й спраги, хоч простягнися посеред лісу і подихай! Але ж, як на зло, йому хочеться ще жити й жити.

І Рябчик, підібгавши хвіст, простягає передні лапи, висовує язика, лягає під деревом і думає собачу думу:

"Де взяти скибочку хліба? Де дістати шматок м'яса? Хоч би кістку! Води ковток?" І з великого горя він стає мислителем, вдається до філософування: "Чому він, собака, покараний більш за всіх звірів, птахів і всіх тварин на світі? Ось летить птах прямо у своє гніздо... Ось біжить ящірка додому — у свою нірку... Ось повзе хробак, жучок, мурашка — кожне має свій притулок, всі знаходять собі поживу, тільки я, собака, гав-гав-гав!"

— Хто це гавкає тут у лісі? — відгукується вовк, про-бігаючи мимо з висунутим від голоду язиком.

Рябчик ще ніколи не бачив вовка. Йому здається, що то собака. Він помалу підводиться, не кваплячись, потягається і підходить до вовка.

— Хто ти? — питає зневажливо вовк.— Як тебе звати? Звідки прийшов? І що ти тут робиш?

Рябчик не тямиться від щастя, що натрапив на доброго приятеля,— є хоч перед ким виплакати своє горе,— і розказує йому про все, що накіпіло на серці.

— Скажу тобі по щирості,—закінчує Рябчик,— я був би дуже радий зустрітися тепер з левом, ведмедем, а то хоч би з вовком.

— Що ж було б тоді? — питає вовк з паскудною посмішкою.

— Нічого,— каже Рябчик,— одно з двох, якщо мені судилася смерть, нехай краще мене вовк замордує, ніж подихати з голоду між своїми, між собаками...

— Ну,— каже вовк, насупившись і клацнувши зубами,— тоді знай, що я вовк! І маю велику охоту роздерти тебе на кілька шматків і приготувати з тебе сніданок, бо я дуже голодний. У мене вже вісім днів і ріски в роті не було!

Почувши ці слова, наш Рябчик так злякався, що навіть облізла шкура почала на

ньому тремтіти.

— Пане й царю мій! Дорогий добродію вовче,— каже Рябчик плачущим голосом і з нещасним виразом на обличчі,— хай тобі господь пошле кращі сніданки. Що ти з мене матимеш, прости господи? Шкуру й кістки? Послухай-но, відпусти мене, зглянься на моє собаче життя!..

При цьому Рябчик підібгав хвоста, вигнув спину і, заплазувавши перед вовком, так огидно вихилявся, що вовкові занудило, він мало не зомлів.

— Сховай свій паскудний хвіст,— гримнув вовк,— і забирайся звідси під три чорти, собача твоя душа, щоб я твоєї мерзенної пики більше не бачив!..

Ні живий ні мертвий кинувся Рябчик навтікача, землі не чуючи під ногами, боячись навіть озирнутися. Він дременував чимдуж далі, далі від лісу, назад — до міста!

8

Прибувши назад до міста, Рябчик оминув той двір, де він змалку ріс, хоч серце вабило якраз туди, на той двір, де його катували, де йому переламали лапу і ошпарили спину... Він подався на базар, туди, до яток, де є різницькі собаки,— рідня, значить.

— З приїздом! Відкіля з'явився, собако? — питають його різницькі собаки, позіхаючи і вже готуючись на ніч.

— Та я ж тутешній,— відказує Рябчик,— хіба не впізнали? Я ж Рябчик.

— Рябчик? Рябчик... Знайоме ім'я! — дивуються різницькі собаки і нібито ніяк не пригадають, хто він такий.

— Що це за знак у тебе на спині? — питає в нього Цуцик, маленький песик, і дуже нахабно стрибає йому прямо в обличчя.

— Мабуть, знак, щоб не підмінив його хто-небудь, або ж так собі, для краси,— чого ви не розумієте? — з глухом озивається Рудько, рудий патлатий собака.

— Нічого подібного,— відказує Сірко, старий сірий собака, сліпий на одне око і з відрубаним вухом.— Про знаки питаєте в мене, я вам поясню, що в нього,— це сліди воєн з іншими собаками, з цілими зграями собак...

— Базікаєте,— відгукнувся Жук, чорний безхвостий собака.— Краще дайте Рябчикові говорити, нехай він сам розповість.

Рябчик простягається на землі і починає оповідати про свої пригоди, не пропускаючи жодної дрібниці. Всі лежать і слухають, крім Рудька, який любить глузувати і щохвилини перепиняє Рябчика новим жартом.

— Рудько, чи не заціпило б тобі? — звертається до нього Жук і протяжно позіхає.— Розкажуй, розкажуй, Рябчику. Ми дуже любимо, коли нам оповідають про різні пригоди після обіду...

Рябчик, не вгаваючи, розповідає журним голосом про свої сумні пригоди, але його ніхто більше не слухає.

Цуцик стиха балакає з Сірком. Рудько сипле жарти, а Жук хропе, як добрих десять солдатів, прокидається щоразу, позіхає і каже:

— Розкажуй, розкажуй, Рябчику. Ми дуже любимо, коли нам розповідають різні історії після обіду...

Другого дня Рябчик був рано-раненько на ногах. Він стояв віддалік і спостерігав, як різники з сокирами в руках рубають м'ясо. Ось висить цілий передок шиєю додолу, і кров стікає... Там лежить задок, добрий кусень, жирний, укритий лоем... Рябчик дивиться і ковтає слину. Різники рубають м'ясо на дрібні частини і час від часу кидають шматок шкури, жилу чи кістку собакам. А собаки підскакують і ловлять на льоту. Рябчик бачить, як собаки наловчилися, встигають підскочити саме тоді, коли це потрібно, не пропускаючи жодної кістки, і кожний собака, діставши свою пайку, відбігає набік, уможується гордовито, справляє бенкет і щохвилини оглядається на інших собак, немов кажучи: "Бачите, яка кістка? Це — моя кістка, і я її їм..."

Інші собаки удають, ніби вони нічого не помічають, а мовчки про себе думають: "Подавися нею! Щоб вона тобі боком вилізла! Цілий ранок жере безперестанку, а ми мусимо дивитися, як він їсть, їли б його черви!.."

Ще один собака несе шматок шкури і шукає місця, де б перекусити, щоб ніхто не бачив: він боїться лихих очей...

А ще собака стоїть перед сердитим різником, який гримає і свариться з усіма іншими різниками. Собака крутить хвостом і улесливо звертається до решти собак:

— Бачите цього різника? Правда ж, вони, здавалося б, мають дуже сердитий вигляд? А вони чудова людина, слово честі, іншої такої в світі не знайти! Золоту вдачу мають! Вони справді жаліють собаку, вони — "друг собачий". Ось побачите, зараз полетить до мене кістка з шматком м'яса — гоп!

Собака підстрибує вгору і клацає зубами, щоб інші подумали: "Дістав-таки ласий шматок..."

— Одно до одного,— каже собака, що стоїть збоку,— підлабузник, брехун і хвалько, матері його ковівка...

Біля іншої колоди, на якій рубають м'ясо, стоїть ще один собака. Коли різник відвертається на хвилину, він

стрибає на колоду і лиже її язиком. Тоді починається гавкіт кількох собак: вони доносять різникові на ласуна і присягаються, що цей собака — злодюга, поцупив отакений шматок м'яса. Вони клянуться, що бачили це на власні очі. А коли це неправда, нехай вони тут на місці здохнуть, нехай подавляться першою-ліпшою кісткою, нехай не мають ніколи рогів і копит від порізаних овець!..

— Фу, гидота! Просто верне, слухаючи! — озивається старий собака, який стоїть осторонь і сам був би не від того, щоб десь лизнути. А Рябчик подумав собі: яка користь з того, що він тут буде стояти і дивитися? Всі собаки хапають, то й він робитиме, як усі собаки... Та не встиг він оком змигнути, а кілька собак гуртом як схопили його за горлянку та як почали шматувати й кусати у най-вразливіші місця...

Рябчик опускає хвіст, забирається в куточок, витягає морду і починає вити.

— Чого плачеш? — питає Жук, облизуючись після сніданку.

— Як мені не плакати? — каже Рябчик.— Я найнещас-ливіший у світі собака! Гадав, що тут, серед рідних, я хоч би чим-небудь поживлюся. Вір мені, я б не ліз, але ж я

смертельно голодний, ось-ось помру.

— Вірю тобі,— зітхаючи, озивається до нього Жук.— Я розумію, що таке голод. Співчуваю тобі, але нічим не можу допомогти. Тут уже так заведено, що кожний різник має свого собаку, а кожний собака — свого різника...

— То хіба ж це справедливо? — каже Рябчик.— Де ж совість? Де "собачність"? Як це так, щоб собака між собаками пропадав?! Щоб голодний між ситими вмирав з голоду?

— Можу допомогти тобі тільки зітханням,— мовить Жук, смачно позіхає і куняє після сніданку.

— Коли так стоїть справа,— набравшись духу, вирішує Рябчик,— я піду просто до різників. Може, вигавкаю собі різника,...

— На здоров'ячко,— каже Жук,— тільки не ходи до мого різника, бо як підеш, я тебе зроблю безхвостим, таким, як я сам,— бачиш чи ні?

Обминувши всіх собак, Рябчик пустився до різників і почав підлабузнюватися до них, стрибати перед їх очима, вертіти хвостом. Але безталанному ніде не щастить. Один різник, здоровий, плечистий дядько, жартома, мабуть, шпурнув у Рябчика сокиру. Щастя, що Рябчик уміє стрибати, а то був би перерубаний надвоє...

— Танцюєш ти зовсім непоганої — каже йому глузливо Рудько,— куди краще за Цуцика! Цуцику! Іди-но сюди, подивись, як треба танцювати!..

Цуцик підбігає і стрибає Рябчикові просто в обличчя. Рябчик не може більше стримуватись. Він хапає Цуцика зубами, кидає на землю і кусає його в животик. Він метиться на Цуцикові за все, що накупіло на серці, підхоплюється на рівні ноги і дає драла. Він забирається далеко в поле, простягається посеред дороги, ховає з досади й сорому морду між лапами і не хоче світу білого бачити. Йому навіть байдуже, що мухи напали на нього й нещадно кусають. Нехай кусають, нехай гризуть, однаково все пропало...

"Кінець світу! — міркує Рябчик.— Коли собака не може серед собак, серед рідних прожити хоч би один день ~ тоді нехай світ западеться..."